

«Песня астаються с чєлавєком»: російський міф «велікой побєди» і Україна

Автор: Ілля Левченко, історик мистецтв

Я зростав у незалежній Україні. А проте кожного 9 травня мусив ходити з однокласниками на парад з нагоди Дня перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні (1941–1945). У програмі цих парадів неодмінно був музичний концерт, на якому щороку співали одне й те саме. Ці «[пєсні побєди](#)» було написано ще за Радянського Союзу, але їх і далі виконували вже після розпаду СРСР на всьому «пострадянському просторі».

Ці пісні — один з елементів міфу «велікой побєди», який зводиться до кількох тез.

- 1) Для всіх радянських людей це була Велика Вітчизняна війна; під «радянськими людьми» я маю на увазі все населення СРСР станом на 1941 рік.
- 2) Саме СРСР і тільки він урятував світ від кровожерного фашизму.
- 3) У радянських людей виняткове право на «перемогу», а отже, їхні судження і вчинки непомильні.

Живопис, література, історія теж поетизували війну та закріплювали за СРСР і її населенням статус переможців. Цей статус санкціонував посилення тоталітарного режиму в СРСР, під контролем якого опинилася чи не вся Центрально-Східна Європа.

Денацифікація України — одне з пріоритетних завдань «спецоперації» Путіна, а насправді повномасштабної війни РФ проти України. Проте ця вимога так само ґрунтується не на аргументах або фактах, які засвідчили б наростання праворадикальних рухів в Україні, а лише на викривленні культури пам'яті про Другу світову війну — продовженні міфу «велікой побєди».

Власне, «рукотворні» міфічні ідеї довгий час забезпечували велич Радянського Союзу і «радянської людини» і в самій Росії, і на Заході. Коли за кордоном я казав, що я громадянин України, люди «люб'язно» переходили на російську, навіть не сумніваючись, що я повинен знати цю мову і мені має бути приємно, коли вони кажуть мені «спасібо». Поки я ошелешено шукав чемної форми пояснити, що в Україні говорять українською і що це єдина державна мова, а досвід взаємодії з російською для мене взагалі травматичний, співрозмовники збивали мене з пантелику своїм знанням географії: «А, це Росія! Ми любимо й поважаємо Росію!»

Путінська Росія парадоксальним чином почала експлуатувати міф перемоги, щоб дискредитувати будь-які національні політики незалежних держав, які утворилися після розпаду СРСР. Єдиною і самопроголошеною (в цілком колоніальний спосіб) правонаступницею «радянського» стала РФ. Далі використовуючи міф про перемогу в Другій світовій війні у своїх інтересах, президент РФ [Путін](#) заявив: «ми [Росія] перемогли б і без України». І це чіткий вододіл: якщо кількість українців, готових відрефлексувати власне минуле («Ніколи знову»), дедалі зростала, то для абсолютної більшості росіян радянськість залишалася нагальним теперішнім («Можемо повторити»). Рейтинги засвідчують надзвичайну довіру росіян до (мертвого) Сталіна та дедалі більшу підтримку діяльності Путіна — аж до [83 %](#).

Як Росії вдалося впливати на колишні республіки СРСР? У всіх країнах, які вийшли з нього політично, але не звільнилися світоглядно, Радянський Союз далі існував у спільних назвах вулиць, радянських пропагандистських монументах, могилах невідомого солдата навіть у тих місцях, де ті солдати не помирали. «Невідомі солдати» не мали права на ім'я чи національність. Вони представляли безмежне тіло батьківщини, за яку поклали життя.

Будь-які спроби окремих країн перемістити на цвинтар монументи невідомому солдату чи могили Росія сприймала як ляпас собі, як русофобію й заперечення подвигу народу, який раптом припиняв бути радянським і ставав дуже навіть російським. Посадовці РФ звинувачували уряди країн, де пропонували такі дії або принаймні художнє переосмислення монументів, у нацизмі й фашизмі. Такий досвід мали Латвія, Литва, Естонія, Польща, Україна й інші. Розрив між наявними та сьогодні чи завтра захопленими територіями РФ виправдовує в дуже архаїчний спосіб: ідеться, зокрема, про захист прав «російськомовних». Це засвідчує і внесений недавно в Держдуму законопроект, що дозволяє визнати співвітчизниками всіх, хто «володіє російською мовою <...> і належить до народів, які історично проживають на території Росії», а також осіб, «чії прями предки народилися або проживали на території Російської Федерації».

Кожний окремий громадянин СРСР був цілком безсилим перед авторитетом колективного та державного. Саме тому цьому громадянинові навіть не спадало на думку покидати простір з абсолютною владою колективного. Поза межами такого простору живуть люди з відповідальністю за вчинки і, як наслідок, критичним осмисленням обставин, що супроводжують будь-який власний вибір. У просторі, де діє режим колективного, про відповідальність або не говорять, або «економно» перекладають її на одну особу. Потенційне усунення цієї особи стає механізмом самозбереження і самовідтворення тоталітарного режиму, що не перестав існувати не лише після смерти Сталіна, а навіть після десталінізації.

Останні тижні це безсилля радянської людини звучить дуже знайомо в постах сучасних російських блогерів з мільйонними аудиторіями. Вони інфантильно зітхають: «Ми маленькі люди, ми нічого не можемо зробити»; «Мистецтво й культура поза політикою». Обидві тези варто розуміти як «ми не хочемо міркувати про етичний вибір»; «ми не звикли й не хочемо брати на себе відповідальність».

Проте часу на рефлексію громадяни РФ мали вдосталь. Агресія РФ проти України почалася не місяць тому, а 2013 року як реакція на події Євромайдану, коли українці висловили свої євроінтеграційні прагнення. Уже тоді не раз лунало, що це остаточний розрив України з її радянським минулим. Під час Революції гідності 2013–2014 років частину творів монументального мистецтва демонтували місцеві активісти. Знищували головно скульптурні портрети лідерів більшовицького режиму, які заповнили всі українські населені пункти, а віднині офіційно стали символами боротьби з українцями через [Голодомори](#), [Розстріляне Відродження](#) і [Великий терор](#). У 2015 році парламент України ухвалив закон, згідно з яким комуністичний режим і його символіку визнали тоталітарною та прирівняли за статусом до нацистської.

Однак самі радянське минуле не готове було залишати Україну. Путінська Росія взялася за улюблену байку про наростання нацизму, вбрала шати народу-месії і рушила танками й градами «примувувати до миру». Навіть для повномасштабного вторгнення в Україну 2022 року росіяни використали цитату з [«песен побєди»](#), що мала би підкреслити ницість ворога: «Двадцять второго июня ровно в четыре часа Киев бомбили, нам объявили, что началась война». В офіційному радянському наративі «фашистський ворог» підступно, без офіційного оголошення війни і, здавалося б, без жодних підстав 22 червня 1941 року напав на Радянський Союз.

24 лютого 2022 року Російська Федерація підступно, без оголошення війни і без будь-яких нефіктивних підстав завдала авіаударів не тільки по Києву, а по чотирьох десятках українських міст, жителі яких прокинулися від вибухів. Сьогодні очевидно, що напад ретельно готували багато років. Можливо, це навіть некерована реакція самого тоталітарного режиму на дезінтеграційні процеси в межах його мертвого тіла.

Не менш очевидно й інше: формальні юридичні обставини часто лише маніфестують прагнення, але не закріплюють реальні обставини. Міф про безкровний і мирний розпад Радянського Союзу зруйновано вщент діями РФ. Останні тридцять років ця держава не просто позиціонувала себе як осібну спадкоємицю СРСР, а й весь час прагнула відновити цю державу. Відмова українців від статусу братів, братньої республіки, а більшою мірою навіть «одного народу», щоправда, зі своїми етнографічними відмінностями, підважує статус Російської Федерації (РФ) і фундамент, на якому вона стоїть. Невміння розрізняти контури людського обличчя і мов у межах однієї мовної сім'ї — типовий колоніальний спадок політики уніфікації, яка завжди замішана на крові.

У березні в [окупованому](#) Криму помітили білборди з портретом Сталіна і його цитатами «Наше діло праве, ворога переможемо. Перемога буде за нами», покликаними виправдати сучасну агресію, колись народу-переможця. Ні постаті, ні подібні цитати не сприймаються як історизоване минуле. Як і в кожному міфі, вони функціонують поза будь-якою реальною темпоральністю: сьогодні в Україні РФ воює з колективним західним ворогом — «за Росію» і чомусь (задумайтеся лише!) «за президента». Недавно на державному концерті одразу після виступу Путіна співак [Олеґ Газманов](#) виконав пісню зі словами «Украина и Крым, Беларусь и Молдова — это моя страна! Сахалин и Камчатка, Уральские горы — это моя страна! Краснодарский край, Сибирь и Поволжье, Казахстан и Кавказ, и Прибалтика тоже...». Усе це фактично санкціонований президентом Росії голос імперії. І так, це визнання того, що всі названі держави ідеологічно перебувають у тому самому становищі, що й Україна сьогодні. Уже завтра «рівно о 4 ранку» від бомбардувань можуть прокинутися литовці чи поляки, як 2022 року прокинулася вся Україна, а 2008-го — Грузія.

Імперія й нині встановлює заборону бути людиною з іменем, власним домом і приватною історією. Замість імені — могила безіменного солдата. Безіменного, адже тіла російських солдатів їхня держава не забирає з України. Замість дому — зруйновані російськими бомбами міста і місця, мільйони біженців та примусова депортація. Замість приватної історії — спільна, офіційна, великодержавна і безальтернативна історія «моєї країни».

Парадоксальним чином імперія не має історії. Усе, що вона називає історією, — це поточне теперішнє. Нагадаю, що в липні 2021 року Путін написав статтю про історію України. Цю «історію» Росія реалізовує тепер, застосовуючи все наявне озброєння й випустивши за місяць війни понад 1100 ракет, переважно по цивільних будівлях. Українці ж змагаються за можливість говорити від себе, писати історію, а що найважливіше — мати цю історію, залишаючи в ній позаду Російську імперію і Радянський Союз. Якоюсь мірою ця війна стає для нас боротьбою за повернення безіменному солдату його імені, національності, власного дому й історії.